

Ime nemačkog filozofa Hegela pominje se danas češće, i više izvan uže sfere filozofije, nego ime mnogih drugih velikih filozofa. A zna se da je njegova dela veoma teško čitati i razumeti, jer je njegovo razvijanje misli tako spekulativno i apstraktno, njegov način izlaganja — toliko težak i nepristupačan, da samo mali broj filozofskih najobrazovanijih ljudi može s punim razumevanjem ne samim izvorima izučavati njegovu filozofiju. Tako je Hegelova filozofija doživela neobičnu popularnost: nju često pominju i na nju se često pozivaju, ali je ona mnogo manje poznata iz samih Hegelovih dela, nego iz druge ruke.

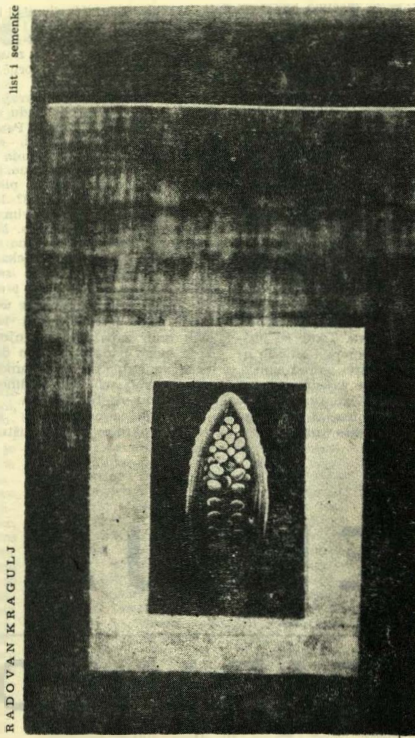
Takvu popularnost Hegelove filozofije nije teško objasniti. Hegel je danas najviše poznat kao Marksov učitelj, a njegova filozofija, kao jedan od izvora marksizma. Zato Hegela često pominju čak i oni koji obično posvećuju malo pažnje filozofiji, ili joj pak sasvim okreću leđa. Ali to što Hegelovo filozofiji vode Marksove ideje i Marksova dela, što su Marks i Engels bez rezerve isticali da se ponose što su Hegelovi učenici i sledbenici, čini Hegelovu filozofiju osobito aktualnom.

I Lenin je u tom smislu dao velike podstige. Otkako je na marginama Hegelove Logike za bezbeležno omenutu da se ne može potpuno shvatiti Marksov Kapital, a naročito prva glava u njemu, ako se ne prostudira i ne shvati cela Hegelova Logika, ozbiljni marksisti se trude da Hegelova dela upoznaju jednako kao i Marksova dela. A Hegelova Logika je jedno od najtežih dela sveukupne svetske filozofije. Ona leži od ekonomizma i svake druge vrste borniranošću, koja opterećuje lenjo i neobrazovano mišljenje. Razumljivo je dakle što je postala neka vrsta probnog kamena za marksiste i za njihovo teorijsko obrazovanje, i što su marksisti, hteli ili ne, za poslednjih sto godina popularisali Hegela, šireći Marksove ideje. Zna se da je bilo otpora tom popularisanju, da je bilo mnogo raznih pokušaja da se taj probni kamen jednom za uvek preskoči, ili ako to nije moguće — zaboravi. Pokazalo se, međutim, da se to može postići samo na štetu marksizma, a ne na štetu Hegelove filozofije. Jer krajnji rezultat takvog poduhvata uvek je — marksizam bez dijalektike.

Razumljivo je, dakle, zašto danas najviše interesovanje za Hegela počinje pitanjem: kako se formirala Hegelova filozofija, šta je u njoj istinski revolucionarno, a šta konzervativno, zbog čega je ona ključ za razumevanje marksizma i filozofije naše epohe uopšte?

To pitanje vraća nas u prošlost, u doba kad se Hegel formirao kao filozof i kad je stvorio svoj filozofski sistem. Preci Hegelovi bili su protestanti koji su u doba kontrareformacije izbegli iz Austrije i nastanili se u Virtembergu. On se rodio u Stuttgartu 1770. tj. iste godine kad je njegov veliki predhodnik, Imanuel Kant habilitirao za profesora filozofije. Posle gimnazijskog školovanja u Stuttgartu, studirao je pet godina teološki fakultet u Tübingenu — isti fakultet koji danas okuplja raznovrsne istraživače Hegelove i Marksove dijalektike i afirmiše dijalektički filozofiju značajnim prilozima koji se objavljuju pod naslovom „*Studije marksizma*“. U Tübingenu se Hegel zbližio s dvojicom ljudi koji su na njega izvršili značajan uticaj i zauzeli kasnije značajno mesto u istoriji nemačke kulture: s pesnikom Helderlinom i s filozofom Selingom. Seling je u Tübingenu došao dve godine posle Hegela i bio je nekoliko godina mlađi od njega, ali je već u svojoj sedamnaestoj godini imao izgrađen filozofski sistem i tako, iako mlađi uticao na Hegelov misaoni razvitak.

To su bile godine Hegelovog strasnog izučavanja stare Grčke, koje je ostavilo toliko traga u Hegelovom misaonom razvijanju da je on antičku gradsku državu, polis, uzio kao model istorijskog kretanja društva — idealnog društvenog uređenja. Posle studija u Tübingenu došlo su godine života i rada u Bernu, a zatim godine u Frankfurtu, u toku kojih je Hegel radio kao privatni učitelj. Posle nekog vremena rada u Bernu i Frankfurtu, i čiji je završio se svoju karijeru kao univerzitetski profesor, prvo u Hajdelbergu, a zatim u Berlinu, gde je i umro 1831. godine.

aktuelni HEGEL

veljko korač

Verovatno nijedan događaj nije presudnije uticao na Hegelovo misaono formiranje nego francuska revolucija koju je doživio kao student u Tübingenu. Mlađi progresivni Nemci pozdravili su francusku revoluciju oduševljenim govorima i pevanjem Maršaljeze. I Hegel je bio među njima, učestvujući ne samo u bezazlenom sadenju „drveća slobode“ u okolini Tübingena, već i u svim manifestacijama entuzijazma, koji je kasnije našao i svoj misaoni izraz u njegovoj filozofiji istorije gde je Hegel, iako već u konzervativnim vodama, razočaran jakobinskim terorom i Napoleonom-vim padom, verovao da je jedino rešenje političkih i društvenih problema Nemačke — uspostavljanje sistema ustavne monarhije.

Poznato gledište da su Nemci samo mislili što su drugi radili, najbolje pogađa istinu o istorijskoj situaciji Nemačke u doba kad je ona doživljavala duboke unutrašnje protivnosti usled nemogućnosti da postigne ono što je Francuska postigla velikom političkom revolucijom. Ne našavši nikakve snage da se obračuna sa svojim prošlošću, a uz to opterećena najtežim nasledom veka, ona je svoj odnos prema revoluciji mogla izraziti samo u duhu tradicije kojima je robovala. Zato je spekulativni duh uzio u Nemačkoj najveće razmere. Nemački filozofi su nastojali da se hvataju u koštac s najkrupnijim problemima epohe, ali su pri tome realnom dali spekulativno-apstraktni smisao. Oni su to činili mnogo dublje temeljnije i misaonije nego francuski i engleski prosvetitelji, jer je snaga njihove misli stajala u obrtnoj strasnoj i oštirim stanjem Nemačke, ali je zato njihova misao ostala puna teoloških, mističkih i konzervativ-

no suprotna materijalističkim streljenjima francuskih prosvetitelja. Oni su štaviše čvrsto verovali da samo na taj način mogu odgovoriti na pitanja koja su se istorijski postavljala. A to su za njih bila pre svega pitanja: šta je čovek, šta je njegova istorija, šta je zakon opšteg razvika. S Kantom je nemačka filozofija nastojala da utvrdi šta je čovek, šta on može da zna, šta treba da čini i čemu treba da se nada. Verala u delotvornu misaonu stranu stvarnosti, u svemoć duha, bila je kod Kantovih sledbenika tako velika da se njima činilo da u mislima rešavaju pitanja koja nisu ništa manje značajna od onih pitanja koja su rešavali prosvetitelji u Francuskoj i Engleskoj. Više ili manje svi su oni verovali da svojim filozofskim sistemima ostvaruju revoluciju, ravnu političkoj revoluciji u Francuskoj i industrijskoj revoluciji u Engleskoj. To se, uostalom, najbolje vidi u Hegelovoj proceni istorijskog značaja nemačke filozofije izraženoj ovim rečima:

„U Kantovoj, Fichteovoj i Selingovoj filozofiji postavljena je i izražena revolucija u formi misli, do koje je duh u Nemačkoj napredovao u poslednje vreme... U ovoj velikoj epohi svetske istorije, čije će pravo biće biti shvaćeno u filozofiji istorije, sudelovala su samo dva naroda: nemački i francuski, iako suprotstavljene jedan drugom, ili upravo zbog toga što su suprotstavljene jedan drugom... U Nemačkoj je ovo načelo izšlo kao misao, kao duh, kao pojam, a u Francuskoj stvarnost.“

Prvo biće nije bilo shvaćeno pravi smisao ove Hegelove ocene istorijskog značaja i smisla nemačke filozofije. Ali kad je nemačka filozofija počela da vrši uticaj na razvoj misli u Nemačkoj i izvan njenih granica, pokazalo se da ispod površine i njenih spekulacija ima mnogo revolucionarnog sadržaja. Hajnrih Hajne složio se s Hegelovom ocenom i uzeo na sebe obavezu da u Francuskoj populariše nemačku filozofiju kao misaonu revoluciju, ističući da su se Nemci raspisivali u oblasti misli s istom žestinom koju su Francuzi pokazivali jurisajuciji na Bastilju“. Zbog toga je nemačku filozofiju nazvao „filozofskom revolucijom“, tvrdeći da je Hegel „završio njen krug“. Tok te revolucije nije trajao dugo. Svega nekoliko decenija. Godine 1871. ona je počela objavljivanjem Kantove Kritike čistog uma, a 1812. objavljena je Hegelova Logika. Dakle, za svega tri decenije stvoreno je ono što je nemačkoj filozofiji dalo svetsko-istorijski značaj i što je dostiglo svoj vrhunac u Hegelovoj dijalektici.

Hegelova filozofija je najštetnija i najapstraktnija upravo zbog toga što je do kraja izvela ono što je nemačkoj filozofskoj spekulaciji bilo najsvetovnije: idealizam i dijalektiku. Kao što je Marks primetio, kod njega se u okviru spekulativnog idealizma daje ono stvarno, koje obuhvata samu stvar, iako samim time što se stvar obuhvata u okviru spekulacije, čitalac Hegelovih dela dolazi u položaj da spekulativno razvijanje drži za stvarno, a stvarno za spekulativno.

Razmere Hegelovih spekulacija najveće su u dva njegova glavna dela: u Fenomenologiji duha i u Logici. Oba dela su vredno teška za čitanje, ali u sebi sadrže najveća otkrića do kojih je filozofska misao mogla dostići u granicama građanske epohe. Mlađi Marks je Fenomenologiju duha nazvao „rodinim mestom i tajnom Hegelove filozofije“. To delo je u stvari Hegelova filozofska antropologija, jer u njemu Hegel, kako Marks kaže, objašnjava samorazvijanje čoveka kao proces, samostvaranje kao rad, a čoveka kao rezultat sopstvenog rada. Polazeći upravo od ovog dela, Marks je podigao filozofsku antropologiju na viši stupanj konkretnosti, odbacivši jednostranost Hegelovog svodenja samorazvika na samorazvik duha ili pojma. Na taj način pokazao je Marks nove mogućnosti izučavanja čoveka, društva, društvene svesti, društvenog razvika itd., dakle, nove mogućnosti razvika filozofije i društvenih nauka.

U celini Hegelovog sistema stvarnost je predstavljena kao idejni duh u samorazvijanju. Logika se bavi izučavanjem ideja u „čistom“ vidu, u apstraktnoj egzistenciji. Zato je logika pre prirode i istorije. Samorazvatak je dijalek-

tički proces u kome prvi stupanj uvek biva negiran i prevaziđen na drugom stupnju, da bi se dobio novi sadržaj na trećem stupnju. Suština samorazvika je pro tivnost. Ceo sistem Logike svodi se na tri osnovna stupnja: na stupanj pojma, stupanj suštine i stupanj pojma. Tek u pojmu stvarnost postaje apsolutna ideja, ideja koja samu sebe misli i time se ostvaruje. Ali to u stvari nije ništa drugo nego shvaćeni početak, pojam o biću, na temelju saznanja suštine.

Priroda i duh su stupnjevi ideje koje se razlikuju po tome što se priroda razvija samo u prostoru, dok se duh razvija u vremenu. U stvari, samo duh i ima istoriju, te se dijalektika istorije ispoljava kao istorija duha. Prvi stupanj egzistencije duha je subjektivni duh, drugi stupanj je objektivni duh, a treći — apsolutni duh. Objektivni duh egzistira kao pravo i kao istorija. Svoj krajnji cilj dostiže apsolutna ideja u apsolutnom saznanju, u filozofiji koja otkriva apsolutnu istinu. A to je Hegelova filozofija, koja otkriva apsolutnu istinu u dijalektičkom samorazvijanju ideje.

U okviru ovako postavljene sistema Hegel je prikazao celokupnu društvenu istoriju čovečanstva kao proces u kome duh, um, prevaziđajući prirodnu nužnost (lukavstvom uma), uzdižući se iznad prirodne egzistencije ideje, koja nije ništa drugo nego utonulost, usnulost, nepokretnost. Tako se u stvari kod Hegela celokupna istorija pokazuje kao stalno napredovanje duha sve većoj slobodi, koje se ostvaruje u unutrašnjem planu, istorije. Na taj način Hegel zadovoljio opštu težnju da se pronađe osnovni zakon istorije, koja je bila tako karakteristična za misaona streljenja XIX veka. Prikazujući istoriju kao napredovanje k slobodi, Hegel je afirmisao revolucionarni duh prosvetiteljstva. Ali svoju nemačku ograničenost pokazao je stavom da svetski duh „vrši svoj posao na veliko“ i da u tom cilju žrtvu je narode i pojedince, tako da oni nisu ništa drugo nego instrumenti slepa oruđa svetskog duha. Taj Hegelov stav postao je podena idejna i ideološka osnova savremenog totalitarizma, i zbog toga Bertrand Rasi nije jedini naš savremenik, koji smatra da je Hegelova filozofija, a naročito filozofija istorije, izvor mnogih zala u duhovnim i političkim streljenjima savremenog sveta.

Hegelova filozofija je sva prožeta unutrašnjim protivrećima u kojima bi se moglo dugo govoriti i raspravljati. Ona su u ostalom više ili manje poznata i zbog toga su o Hegelu vladala radikalna suprotna mišljenja: dok su jedni isticali samo konzervativnu stranu i išli u jednu krajnost, drugi su isticali samo progresivnu stranu i išli u drugu krajnost. Po sebi se razume, da ni jedna ni druga krajnost ne sadrži pravu i punu istinu o istorijskom značaju Hegelove filozofije. Na temelju slobodnijeg iskustva može se u pravom reči da je jedini Marks bio objektivna sledbenik i kritičar Hegelove filozofije.

Posebno treba naglasiti da je Hegel bio poslednji veliki enciklopedijski um moderne filozofije. Da je taj enciklopedijski um ostao u granicama akademskog filozofiranja ili formalne učtenosti ne bi uticao na savremena idejna streljenja kao što utiče. Ali Hegel je najštetnije i najduhovnije je ismevao svaki oblik formalne učtenosti. On je duhovito zabeležio da se formalna učtenost sastoji u znanju mnoštva svakojakih stvari koje nemaju nikakve unutrašnje vrednosti, niti značaja, osim što mogu biti predmet znanja. Isto tako duhovito je ismevao um ubraženost modernog empirizma, koja se ispoljava u poznatom shvatanju da „pravo na traženje istine imaju samo empirijske nauke koje pretenduju da s hrane filozofiju. Toj ubraženosti koja se zasniva na uverenju da se sve nepoznato može jednom zauek pretvoriti u poznato, Hegel se suprotstavio stavom da je filozofiji svojstveno da proučava ono što se obično smatra poznatim. I to je to verovatno ne samo najduhovitija već i najtačnija definicija filozofije kao trajnog traženja istine — metodičkim kritičkim prevaziđanjem svega što se obično smatra poznatim, i uopšte, svega što postoji, a mora biti negirano i prevaziđeno posamnoj nužnosti razvika.“